

ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ПРИХОДУ ДО ВЛАДИ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО: СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ

У статті аналізується стан дослідження причин поразки Центральної Ради та державного перевороту 29 квітня 1918 р. в сучасній вітчизняній історіографії.

Постановка проблеми. Різне бачення сучасною національною елітою України основних напрямів вітчизняного державотворення зумовлюють необхідність звертатися до історичного досвіду нашого народу. Зокрема, до причин кризи одного з перших національних парламентів – Української Центральної Ради (далі УЦР) та приходу до влади гетьмана Павла Скоропадського. Аналіз останнього періоду діяльності УЦР дає змогу виокремити певні загрози для сучасного етапу державного будівництва.

Стан наукової розробки проблеми.

В зарубіжній та вітчизняній історіографії традиційно виділяють декілька течій (шкіл, напрямів) стосовно відношення до державного перевороту в Україні 29 квітня 1918 р. та приходу до влади гетьмана Павла Скоропадського.

До уенерівської історіографічної течії належать праці тих дослідників, які негативно оцінюють державний переворот та гетьманат П.Скоропадського. Започаткували цей напрям колишні лідери УЦР та Директорії, які звинувачували гетьмана в реставрації на українських землях дореволюційних соціально-економічних відносин. Значний вплив на погляди представників даної течії мали праці М. Грушевського, В. Винниченко, П. Христюка та ін.

До прогетьманської течії належать ті історики, які прихильно відносяться до особи П. Скоропадського та періоду його правління. Її основи закладено в роботах П. Скоропадського, В. Липинського, В. Кучабського, Д. Дорошенка та ін. Прихильники цієї течії переконані в тому, що встановлення Гетьманату було необхідним актом наведення порядку в Україні.

Радянська історіографія негативно оцінювала не лише діяльність Центральної Ради та постать гетьмана Павла Скоропадського, але й основні етапи національного державотворення. Події 1918 р. на території України радянські історики розглядали як початок громадянської війни та іноземної інтервенції.

Значний вплив на дослідження даної проблеми в зарубіжній історіографії мала праця науковця і громадського діяча О. Оглоблина «Українська історіографія 1917-1956» [28]. Її автор розкрив позиції основних історичних шкіл в галузі історії України 1920-х рр. та проаналізував процес їх нищення.

Серед сучасних історіографічних робіт слід виділити праці відомого вітчизняного історіографа, доктора історичних наук Я. Калакури [14,15] та видатного українського історика В. Солдатенка [40, 41, 42, 43]. Спробу комплексного висвітлення державотворчих процесів в добу Української революції 1917-1921 рр. здійснили В. Капелюшний [17], П. Білян [1], С. Грибоедов [10], Л. Радченко [35] та ін.

Метою роботи є комплексний аналіз стану дослідження причин поразки Центральної Ради та державного перевороту 29 квітня 1918 р. в сучасній вітчизняній історіографії.

Виклад основного матеріалу. Вчений Я. Калакура вважає, що в сучасній українській історичній літературі отримали поширення щонайменше три образи (історіографічні течії) гетьманату П.Скоропадського [15, с. 62].

Перший образ, на його думку, формують прихильники прогетьманської історіографічної течії. В історичній літературі можна зустріти й інші її назви – 1) представники державницької школи вітчизняної історіографії; 2) відверті адепти гетьманату тощо. В своїх

працях вони ідеалізують постать П.Скоропадського. Прихід гетьмана до влади схильні розглядати як закономірний етап національної революції, а Українську Державу як таку, що ґрунтувалася на поєднанні монархічних, республіканських та диктаторських засад.

Авторитетними представниками цієї течії є такі відомі вітчизняні історики: А. Буравченков, П. Гай-Нижник, Г. Папакін, Ю. Терещенко та ін. Зокрема, український історик, доктор історичних наук Ю. Терещенко наполягає на необхідності дотримання у вітчизняному державотворенні національних консервативно-аристократичних традицій. Вчений вважає, що ігнорування УЦР об'єктивної соціально-економічної та політичної ситуації обумовило втрату до неї довіри фактично більшості українського політикуму [46, с. 34]. Він розглядає гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції в Україні, а державний переворот 29 квітня кваліфікує як початок у державно-політичній практиці українського консерватизму. Вчений характеризує його як ліберальний і як такий, що виступив не проти суспільних перетворень взагалі, а проти соціальних експериментів більшовиків та українських соціалістів із Центральної Ради [45, с. 24].

Відомий дослідник, доктор історичних наук П. Гай-Нижник звертає увагу й на інші причини падіння Центральної Ради. Зокрема, на кадрову проблему в центральних та місцевих органах влади. На його думку, непродумана кадрова політика призводила до того, що в органах виконавчої влади не було досвідчених, професійно підготовлених державних службовців. Дослідник переконаний, що реальна влада Центральної Ради та її урядів фактично поширювалася лише на Київ з околицями [6, с. 134].

П. Гай-Нижник доводить, що з перших місяців існування Центральної Ради її лідерами було закладено під шойно збудований фундамент УНР міну вповільненої дії. Для примусово усунених від можливості брати участь у політичному житті держави і впливати на її соціально-економічний розвиток середніх та великих землевласників, дрібної і крупної буржуазії різного ідеологічного й політичного світогляду, яка усвідомлювала неможливість легальним шляхом (як опозиція) зайняти політичну нішу в державі, цілком природним було прагнення здобути її силоміць [6, с. 135].

Вчений переконаний, що німецьке та австро-угорське командування навесні 1918 р. не могло змиритися з існуванням Центральної Ради. Відтак вони зробили ставку на людину, яка була здатна не лише очолити збережену українську державу, сформувати дієвий несоціалістичний уряд і певною мірою об'єднати навколо себе більшу частину українського населення та партій із різною спрямованістю, але й здійснити такий переворот [6, с. 142].

Професійний архівіст, доктор історичних наук Г. Папакін характеризує Павла Скоропадського не лише як представника старовинного гетьмансько-старшинського роду, але і як людину, яка здійснила спробу поставити замість скомпрометованої своїми соціалістичними лідерами УНР відроджену старовинну національну форму державності – гетьманат [30, с. 10]. Вчений доводить, що до квітня 1918 р. державотворчий потенціал як самої Центральної Ради, так і більшості її лідерів був вичерпаний [30, с. 21].

Представники та прихильники державницької школи вітчизняної історіографії позитивно оцінюють події 29 квітня 1918 р. на території України. Вони вважають, що встановлення Гетьманату спасло національну державність в Україні, а державний переворот називають консервативною революцією.

Другий образ (течію), на переконання Я. Калакури, формують як безапеляційні, так і помірковані критики гетьманату. Наприклад, О. Мироненко кваліфікує гетьманський режим як «українську різновидність відомої в історії людства класичної маріократії», що трактується як державно-політичне знаряддя відстоювання чужих інтересів, у конкретному випадку – окупаційних властей [26, с. 252-260].

До поміркованих критиків гетьманату відносять відомого вітчизняного вченого, доктора історичних наук, член-кореспондента НАНУ В. Солдатенка. Історик детально аналізує діяльність німецького командування та генерала П. Скоропадського по підготовці державного перевороту в Україні, з'ясовує причини підтримки німцями кандидатури Павла Скоропадського на посаду гетьмана України. Він переконаний, що кращого претендента на

посаду, від якої залежало б розв'язання не скільки національно-українських проблем скільки реалізація на теренах України інонаціональних інтересів, годі було й чекати [43, с. 9].

В. Солдатенко піддає сумніву запропоновану О. Отто-Скоропадською та П. Гай-Нижником тезу про те, що плани державного перевороту визріли у Павла Скоропадського самостійно і здійснював він їх самотужки. Він критично ставиться й до аналогічної позиції Г. Папакіна. Вчений виступає категорично проти твердження названих авторів, що німецьке командування не брало активної участі в державному перевороті, а займало нейтралітет [43, с.11]. Владу гетьмана Павла Скоропадського він характеризує як «маріонетковий режим» [43, с. 12]. В. Солдатенко робить висновок, що соціальною базою перевороту були підприємницькі та землевласницькі кола України, частина заможного селянства і праві консервативні партії [43, с.18]. Значну увагу відомий історик приділяє аналізу основних положень гетьманської концепції будівництва української державності в 1918 р.

Домінуючим у сучасній історіографії, на переконання Я. Калакури, є третій образ (течія) гетьманату [15]. Його представники намагаються дати об'єктивну оцінку заслугам та прорахункам гетьмана Павла Скоропадського. До неї можна віднести праці відомих вчених, дослідників Української революції В. Верстюка, Р. Пирого та ін.

Представники даної течії виділяють різні причини падіння УЦР. Однак всі погоджуються з думкою про те, що однією з основних причин була відсутність в УНР дієздатного українського війська. В. Голубко вказує на те, що УЦР тривалий час затягувала будівництво регулярного українського війська. Фактично вона приступила до створення дієздатної національної армії лише в середині лютого 1918 р. [7, с. 26].

У лютому-березні 1918 р. керівництво УНР опинилося перед фактом повної руйнації економіки України. Серед наукових робіт, присвячених даній проблемі, слід відзначити дослідження відомих вчених І. Гошуляка [9], О. Кудлай [21], О. Реєнта [36, 37, 38] та ін. Зокрема, дослідник історії України XIX-XX ст., доктор історичних наук, член-кореспондент НАНУ О. Реєнт одним із перших розпочав вивчати стосунки робітників та УЦР.

Весною 1918 р. в УНР загострилося й земельне питання. Серед спеціальних праць, близьких до даної теми, слід відзначити роботи відомого дослідника історії України XX ст., доктора історичних наук В. Верстюка [4, 5] та кандидатську дисертацію Б. Малиновського «Аграрна політика Австро-Угорщини та Німеччини в Україні, 1918 р» [25]. На думку вченого, уряди Центральних держав були зацікавлені у вирішенні даного питання, тому у березні – на початку квітня 1918 р. командування німецьких та австро-угорських військ декларувало своє невтручання у вирішення даного питання. Історик звертає увагу на те, що експерти з Німеччини висловлювали тривогу з приводу дрібної парцеляції великих маєтків та попереджали про значний вплив даних дій на продуктивність сільського господарства України [5, с. 660].

Б. Малиновський доводить, що головним постачальником товарного хліба в Україні були великі господарства, але їхні власники, які були або усвідомлювали себе росіянами чи поляками виступали противниками української державності. Реформування аграрних відносин в Україні, на думку австро-угорських та німецьких господарських експертів, мало спиратись на такі засади: 1) збереження права приватної власності на землю; 2) передача частини поміщицької землі селянам за викуп; 3) надання державної підтримки лише економічно стабільним, продуктивним селянським господарствам; 4) збереження спеціалізованих (зокрема, цукровиробляючих) великих господарств; 5) зміцнення державних фінансів шляхом отримання коштів від посередництва держави між поміщиками та селянами при здійсненні викупних операцій [25, с. 12-13].

Взаємовідносини німецького та австро-угорського командування з керівництвом УНР висвітлено у працях П. Боровського [49], Т. Горнікевич [50], І. Каменецького [16], В. Дмитришина [12] та ін. Присутній цей сегмент і в узагальнюючих працях з історії УЦР, Гетьманату Павла Скоропадського та Української революції 1917-1921 рр. Зокрема, В. Верстюк [4] характеризує вплив німецької військової присутності на перебіг подій в Україні.

Дана проблема знайшла відображення у монографіях М. Держалюка [11] та М. Несук [27]. Питання трансформації німецької союзницької допомоги в окупаційну політику розкрито в працях Н. Кришиної [20] та О. Кураєва [22].

Серед названих наукових праць помітно виділяються роботи відомого дослідника політичної історії України, національної біографістики, архівознавця, джерелознавця, історіографа, фахівця з історії гетьманату Павла Скоропадського, доктора історичних наук Р. Пирога. На думку вченого, незалежна Україна була потрібна Німеччині як повноправний суб'єкт переговорного процесу з Радянською Росією, а Україна, у свою чергу, конче потребувала захисту від більшовицької експансії [32, с. 47].

Р. Пиріг аргументовано піддає сумніву спробу авторів статті «Австро-німецьких військ контроль над територією України 1918», вміщеної в «Енциклопедії історії України», відійти від усталеної і широко вживаної оцінки військової присутності Центральних держав в Україні на завершальному етапі Першої світової війни як «окупації», уживши термін «контроль». Вчений доводить, що за короткий час перебування на території України німецьких та австро-угорських військ їхня союзницька військова допомога УНР переросла в окупацію українських земель [34]. На думку Р.Пирога, до середини березня 1918 р. постійні робочі контакти української та німецької сторони були відсутні [33, с. 72]. Лише 22 березня РНМ розглянула інформацію про перебування й поведження іноземних військ на території України. Дуже швидко німці та австрійці повели себе як повні господарі на українських землях.

Проблеми запровадження на українських землях в 1918 р. юрисдикції командування окупаційних військ висвітлює А. Макарчук. Дослідник доводить, що установлення підсудності українських громадян німецько-австрійським військово-польовим судам було важливим елементом політики союзників Центрального блоку щодо України [24, с. 62]

Діяльність політичних сил, завдяки яким генерал П. Скоропадський прийшов до влади, аналізує одна з найвідоміших дослідниць з історії політичних партій України в добу Української революції, доктор історичних наук О. Любовець. Вона доводить, що значну підтримку Павлу Скоропадському у здійсненні перевороту надавав Союз земельних власників.

Дослідниця докладно висвітлює роботу Хліборобського з'їзду (конгресу), що проходив в Києві 29 квітня 1918 р.. Вона аналізує соціально-економічні та політичні вимоги делегатів з'їзду до нової влади в Україні [23, с.64-65].

Серед наукових робіт, присвячених державному перевороту 29 квітня 1918 р., вважаємо за доцільне привернути увагу до дослідження В. Горака «Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. в інтерпретації П.Скоропадського». В ньому автор критично проаналізував «Спогади» Павла Скоропадського, як важливе джерело в дослідженні історії Української Держави 1918 р. [8].

Висновки. Отже, підсумовуючи хотіли б зробити декілька висновків.

1. Аналіз причин падіння Центральної Ради та приходу до влади гетьмана Павла Скоропадського потребує нових підходів та подальшого дослідження. Зокрема, це стосується стану державного апарату УНР в березні-квітні 1918 р., діяльності німецьких економічних організацій на території України та ін. Критичного переосмислення чекає й аналіз радянської історіографії з даної проблеми.

2. В умовах підготовки до проведення в Україні конституційної реформи та децентралізації влади нагальними стають об'єктивний аналіз діяльності місцевих органів в різні періоди національного державотворення. Зокрема, функціонування центральних та місцевих органів влади УНР весною 1918 р.. Це стосується й необхідності наукового аналізу положень Конституції УНР (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 р.

3. Слід прислухатись до думки тих відомих українських вчених, які закликають не оцінювати нашу історію на основі класових чи політичних позицій. Центральна Рада і

гетьманат гетьмана П.Скоропадського – це частка нашої, української історії, і треба сприймати її як свою, якою б гіркою вона не була [15, с. 62].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білян П. Я. Історіографія української революції 1917 – початку 1918 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / П. Я. Білян; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2001. – 18 с.
2. Буравченков А. Час відновлення історичної пам'яті, або дещо про Гетьманат з погляду сьогодення / А.О.Буравченков // Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. 1843-1945. – К., 1993. – 320 с.
3. Булгаков Ю. В. Джерела до модерної української історіографії життя та діяльності П. Скоропадського / Ю. В. Булгаков, С. Ф. Павленко // Гілея. – 2012. – № 8. – С. 169–173.
4. Верстюк В. Українська Центральна Рада. – К., 1997. – 341 с.
5. Верстюк В. Земельне питання у стінах Центральної Ради // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2006-2007. – № 15. – С. 645-663.
6. Гай-Нижник П.П. Державний переворот 29 квітня 1918 р.: причини та перебіг захоплення влади П.Скоропадським // Український історичний журнал. – 2011. – № 4. – С. 132-164.
7. Голубко В.Є. Військове будівництво в Україні періоду Центральної Ради. Спеціальність 07.00.01 – Історія України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. – Львів, 1998. – 34 с.
8. Горак В.С. Гетьманський переворот 29 квітня 1918р. і інтерпретації П. Скоропадського // Український історичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 110-122.
9. Гошуляк І.Л. Про причини поразки Центральної Ради // Український історичний журнал. – 1994. – № 1. – С. 31-44.
10. Грибоедов С. В. Українська держава гетьмана П.Скоропадського: історіографічне дослідження: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 19 с.
11. Держалюк М.С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917-1922 рр. – К., 1998. – 240 с.
12. Дмитришин В. Повалення німцями Центральної Ради у квітні 1918 року: нові дані з німецьких архівів // Політологічні читання. – 1994. – №1. – С. 104-120.
13. Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923. В 2-х т. – Т.2. –К.: Темпора, 2002. – 352 с.
14. Калакура Я.С. Українська історіографія: курс лекцій / Я.С.Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
15. Калакура Я.С. Три образи Гетьманату П.Скоропадського в українській історіографії // Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць. – Вип. 7. – К.:ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – С. 56-66.
16. Каменецький І. Німецька політика супроти України в 1918 році та її історична генеза // Український історик. – Нью-Йорк – Мюнхен. – 1968. – №1-4. – С. 5-18; 1969. – №1-3. – С. 74-85.
17. Капелюшний В. П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917 – 1921 рр.) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: ТОВ «Олан», 2003. – 607 с.
18. Карпенко О.Ю. Імперіалістична інтервенція на Україні. 1918-1920. – Львів, 1964.
19. Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії. – Інсбрук, 1960.
20. Кришина Н.В. Діяльність німецької військової адміністрації в Україні у 1918 році. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006.
21. Кудлай О. Створення та діяльність Народного міністерства праці Української Центральної Ради // Студії з історії Української Революції 1917–1921 років: на пошану

Руслана Яковича Пирога. Збірник наукових праць / Гол. редкол. В.Ф. Верстюк. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 36-45.

22. Кураєв О.О. Політика Німеччини й Австро-Угорщини у Першій світовій війні: український напрямок. – К., 2009. – 454 с.

23. Любовець О. Всеукраїнський союз земельних власників у політичній системі Гетьманату П.Скоропадського // Український історичний журнал. – 2008. – Вип. 4. – С. 60-72.

24. Макарчук А.В. Військова юстиція держав Четверного союзу на території України в 1918 році.// Науковий вісник Чернівецького університету. – 2012. – Вип. 628. Правознавство. – С. 56-62

25. Малиновський Б.В. Аграрна політика Австро-Угорщини та Німеччини в Україні, 1918 р.: автореферат дис. канд. істор. наук. – Дніпропетровськ, 2001. – 20 с.

26. Мироненко О. Українська Держава / О.Мироненко // Українське державотворення. Невитребуваний потенціал. Словник-довідник. – К., 1997. – 560 с.

27. Несук М.Д. Драма вибору. Відносини України з Центральними державами у 1917-1918 рр. – К., 1999. – 275 с.

28. Оглоблин Олександр. Українська історіографія 1917-1956 / Київський Національний університет імені Тараса Шевченка; Центр українознавства, Історичний факультет; Державний комітет архівів України. – К., 2003. – 252 с.

29. Папакін Г. Архів Скоропадських: Фамільні архіви української родової еліти другої половини XVII – XX ст.. та архівна спадщина роду Скоропадських / Г.В.Папакін. – К., 2004. – 420 с.

30. Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворень, людина. Історико-архівні нариси / Г.В.Папакін. – К., 2003. – 282 с.

31. Пахоменков Ю.Г. Радянська історіографія про суспільно-політичні процеси в Україні в 1917 – на початку 1918 рр. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 2. – С.70-74.

32. Пиріг Р.Я. Центральна Рада й німецьке військово командування в Україні: проблеми взаємовідносин (лютий квітень 1918 р.) // Український історичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 47-63.

33. Пиріг Р.Я. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2011. – 336 с.

34. Пиріг Р.Я. Німецько-австрійська окупація України 1918 р.: до питання про термінологічну визначеність // Український історичний журнал. – 2013. – №3. – С. 13-30.

35. Радченко Л. О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917 – 1920 років. – Харків, 1996. – 120 с.

36. Реєнт О. П. Робітництво України і Центральна Рада / О.П. Реєнт. – К., 1993. – 48 с.

37. Реєнт О. П. Українська революція і робітництво: соціально-політичні та економічні зміни 1917 - 1920 рр. / О.П. Реєнт. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 265 с.

38. Реєнт О. П., Сердюк О. В. Перша світова війна і Україна. – К.: Генеза, 2004. – 480 с.

39. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ-Філадельфія, 1995. – 495 с.

40. Солдатенко В.Ф. Українська революція: Концепція та історіографія / В. Солдатенко. – К.: Книга пам'яті України: Просвіта, 1997. – 411 с.

41. Солдатенко В.Ф. Українська революція: Концепція та історіографія (1918-1920 рр.) / В. Солдатенко; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К.: Книга Пам'яті України: Просвіта, 1999. – 507 с.

42. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. – К., 1999. – 973 с.

43. Солдатенко В.Ф. Прихід П. Скоропадського до влади: механізм державного перевороту та визначальні чинники закріплення режиму // Український історичний журнал. – 2008. – Вип. 4. – С. 5-18.

44. Субтельний О. Україна. Історія. – Київ: Либідь, 1993. – 720 с.

45. Терещенко Ю.І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції // Український історичний журнал. – 2008. – Вип. 4. – С. 19-37.

46. Терещенко Ю. Соціально-економічна політика урядів УНР доби Центральної Ради // Студії з історії Української Революції 1917–1921 років: на пошану Руслана Яковича Пирога. Збірник наукових праць / Гол. редкол. В.Ф. Верстюк. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 21-35.

47. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. –Т.2. – К.: Наукова думка., 1997. – 423 с.

48. Шемет С. До історії Української Демократично-хліборобської партії // Хліборобська Україна. – Кн. 1. – 1920.

49. Borowsky P. Deutsche Ukrainepolitik 1918, unter besonderer Berücksichtigung der Wirtschaftsfragen. – Lbeck-Hamburg, 1970. – 316 s.

50. Hornykewez Th. Ereignisse in der Ukraine 1914-1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe. – Philadelphia, 1966. – Bd. I. – 450 s.; Bd. II. – 484 s.